

MATERIÁLY A DISKUSE

IVAN DOROVSKÝ

K PERIODIZACI DĚJIN ČESKO-SLOVENSKO-JIHOSLOVANSKÝCH KULTURNÍCH STYKŮ

O česko-slovensko-jugoslávských¹ i česko-slovensko-bulharských² a česko-slovensko-makedonských kulturních stycích³ máme některé přehledně zpracované dějiny. Dějiny česko-slovinských kulturních styků již zpracoval Boris Urbančič a vyšly slovincky i v českém překladu.⁴ Přesto zde nabízím svou stručnou periodizaci česko-slovensko-jihoslovanských kulturních styků, která má podle mého názoru širší obsahový a geografický záběr. Předkládaná periodizace by totiž podle mého názoru mohla s nepatrnými odchylkami a časovými posuny platit obecně pro vzájemné české a slovenské styky se všemi jižními Slovany. Zájem české a slovenské veřejnosti o jižní Slovany, o jejich kulturu, literaturu, lidovou slovesnou tvorbu, hudbu, výtvarné umění atd. navrhuji časově vymezit takto:

1. V desetiletích osvětenství a rané fáze národního obrození převládalo tzv. analytické a vydavatelské období. V něm vystupovala do popředí všestranná činnost významných českých, slovenských a dalších slovanských i neslovanských badatelů v oblasti paleoslovenistiky a slavistiky (Josef Dobrovský, 1753–1829, Jernej Kopitar, 1780–1844, Alexandr Christoforovič Vostokov, 1781–1864, a někteří další slavisté).
2. K intenzivnímu rozvoji vzájemných česko-slovensko-jihoslovanských kulturních styků a tím také k výraznému zájmu české a slovenské veřejnosti

¹ Kvapil, M.: Pokrokové tradice česko-jugoslávských literárních vztahů, Praha 1988.

² Urban, Zd.: Z dějin česko-bulharských kulturních styků, Praha 1957. Týž: Čechi i bálgari. Kulturni vzaimootnošeniija, Sofija 1981.

³ Dorovský, I.: České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků, Brno 1973.

⁴ Urbančič, B.: Slovensko-češki kulturni stiki, Ljubljana 1993, Česko-slovinské kulturní styky, Praha 1995.

o jižní Slovany došlo v období tzv. národního obrození slovanských národů nejen v první polovině 19. století, nýbrž po celé 19. a 20. století.

3. V tzv. realistickém období zpracovávali čeští, slovenští i další slovanští literáři, literární historici a jazykovědci mnohá obecně slavistická, literárněhistorická, etnograficko-folkloristická, jazykovědná a jiná témata.
4. Považuji za nutné samostatně časově vymezit přibližně léta 1878–1918, která se vyznačují některými podstatnými zvláštnostmi, mj. překlady i informativními příspěvky (zejména v *Slovanském přehledu*) o literatuře a kultuře jihoslovanských a dalších slovanských zemí. Nemůžeme pominout např. pronikání české dramatické tvorby a českých herců, režisérů, skladatelů, dirigentů, hudebních pedagogů, architektů aj. do jihoslovanského kulturního prostředí. A obráceně si ovšem v uvedeném čtyřicetiletí nelze např. slovinské nebo bulharské divadlo a výtvarné umění představit bez spolupráce s českými (i slovenskými) herci, režiséry, dramatiky, výtvarníky a dalšími pracovníky a kulturními institucemi představit.
5. Samostatnou etapu ve vývoji vzájemných česko-slovensko-jihoslovanských kulturních styků tvoří meziválečné dvacetiletí. Má své politické (např. Království SHS v rámci Malé dohody), hospodářské a kulturní zvláštnosti, které nejednou mají širší mezinárodní charakter a dosah. Byly založeny společnosti, jež se zaměřovaly na rozvoj kulturních vztahů.

Na základě dílčích dohod dvou nově vzniklých samostatných států nebo zcela soukromě přicházelo studovat na univerzitě, technice nebo na uměleckých školách v Praze, na technice, Vysoké škole zemědělské v Brně a Vysoké škole veterinární v Brně, na Vysoké škole báňské v Příbrami, dále na vysokých a středních odborných školách v Bratislavě a v Košicích a v některých dalších českých a slovenských městech na kratší nebo delší dobu mnoho desítek slovinských, chorvátských, srbských a bulharských středoškolských a vysokoškolských studentů. Vznikaly kluby, podpůrné a akademické spolky jihoslovanských studentů různé profesní a politické orientace.

V meziválečném Československu působilo několik významných slovinských a dalších jihoslovanských a bulharských vědeckých a uměleckých osobností (Matija Murko, Mihajlo Rostohar, Josip Plečnik, Ante Trstenjak, Oton Berkopec, Kiril Christov, Branko Gavella, Josip Rijavec, Dragutin Prohaska, Zvonimir Rogoz aj.). Každá z nich tvoří samostatnou kapitolu v dějinách vzájemných česko-slovensko-jihoslovanských kulturních kontaktů a zasloužila by si monografické zpracování.

Pražská Karlova univerzita se v letech mezi dvěma světovými válkami stala jedním z nejvýznamnějších světových slavistických center jak badatelsky, tak také personálně, organizačně a institucionálně. Dějiny literatur slovanských národů přednášel nejprve jako docent (od roku 1894) a později jako profesor (od roku 1908) Jan Máchal (1855–1939). Podle jeho názoru, který prezentoval ve svých syntetických třísvazkových *Slovanských literaturách* (1922, 1925, 1929), tvoří slovanské literatury jeden celek.

Frank Wollman (1888–1969) jako žák Máchalův, Jiřího Polívky (1858–1933) a Václava Tilleho (1867–1937) se habilitoval pro obor srovnávací dějiny slo-

vanských literatur (1922) a později se stal profesorem (1925) téhož oboru na Univerzitě Komenského v Bratislavě a od roku 1928 na Masarykově univerzitě v Brně. K poznání literatury a kultury jižních Slovanů významně přispěl pracemi *Srbochorvatské drama* (1924), *Slovinské drama* (1925), *Bulharské drama* (1928) a souhrnně knihou *Dramatika slovanského jihu* (1930). V roce 1928 vydal svou syntézu *Slovesnost Slovanů* (1928).

Absolventem záhřebských, lublaňských, novosadských a bělehradských středoškolských a vysokoškolských institucí byl badatel Karel Paul (1883–1963). Ve své odborné činnosti se soustředil zejména na dějiny vzájemných kulturních styků českého a slovenského národa s jižními Slovy.

Cesty za slovanskou písní, které podnikl Ludvík Kuba (1863–1956) v letech 1885–1929, jejichž 2. svazek nese název *Slovanský jih* (1935), měly za cíl poznat bohatství lidové slovesnosti a posloužit jako pramen k dějinám vzájemných kulturních styků slovanských národů. Již předtím samostatně vyšly Kubovy *Písně makedonské* (1928), *Písně ze starého Srbska* (1928) a *Písně bulharské* (1929).

Slovanskou kulturní vzájemnost po celá desetiletí rozvíjel a propagoval vynikající publicista, básník, překladatel, zakladatel *Slovanského přehledu* a jeho redaktor (1898–1914, 1925–1932) Adolf Černý (1864–1952). Po 1. světové válce vydal mj. knihy *Slovanstvo za světové války* (1919) a *T. G. Masaryk a Slovanstvo* (1921).

Důležitou složkou vzájemných česko-slovensko-jihoslovanských kulturních styků byly informace o literárních dílech a kritiky jejich překladu do toho kterého jazyka. Vycházely pravidelně nebo náhodně na stránkách různě orientovaných periodických časopisů, revuí a denních listů.

Překladačská praxe z jihoslovanských národních literatur nebyla v meziválečném období organizačně sjednocená. Měla individuální charakter i přesto, že v lednu 1930 oficiálně vstoupila v platnost Deklarace o školských a kulturních stycích Československé republiky s Královstvím Jugoslávie. Není však zanedbatelná. Je proto nezbytné, abychom věnovali soustředěnou pozornost zhodnocení překladů ze slovinské, chorvátské, srbské, bosensko-hercegovské a bulharské literatury, které vznikly v letech mezi dvěma světovými válkami. A abychom také náležitě zhodnotili např. vydání Holečkovy národní srbské epiky i rozsáhlé sběratelské a cestopisné dílo Ludvíka Kuby.

V letech 1918–1940 byla přeložena četná díla českých a slovenských autorů do slovinštiny, tehdejší srbocharvátštiny a do bulharštiny. Bibliografické zachycení a zhodnocení by ukázalo na rozsah a zaměření srbských, slovinských, chorvátských a bulharských překladatelů na české a slovenské autory a jejich díla převážně trvalých uměleckých hodnot. A také na vzájemné kontakty samotných českých, slovenských a jihoslovanských tvůrců.

Ve dvacátých a třicátých letech 20. století se rozvíjela tvůrčí spolupráce mezi československými a jihoslovanskými divadelními scénami, např. mezi Chorvátským národním divadlem v Záhřebu a Zemským divadlem v Brně. Nebylo zanedbatelné ani působení českých hudebníků, herců, uměleckých pedagogů aj. v jihoslovanských kulturních centrech i v dalších městech.

Vzájemné jihoslovansko-československé styky v oblasti výtvarného umění a architektury se projevily mj. pedagogickým působením charvátského umělce Vlahy Bukovce na Akademii výtvarných umění v Praze, pobytem a tvorbou slovinského architekta a umělce Josipa Plečnika apod.

6. Bez výhrad nelze akceptovat Urbančičův výklad, který bez bližší časové a obsahové charakteristiky zahrnuje tři různá a rozličně časově dlouhá období československého (českého) i jugoslávského (slovinského) společensko-politického vývoje, do nichž zahrnul jak meziválečná léta, tak poválečné pětáctýřicetiletí jugoslávského meziliterárního a obecně kulturního společenství i roky slovinské státní samostatnosti po roce 1991.

Není sporu o tom, že se všestranné vzájemné československo-jugoslávské hospodářské, politické a kulturní styky a vztahy po roce 1945 rozvíjely na zcela odlišných základech. A měly svá léta lásky a nelásky, zájmu a nezájmu, pochození a odmítnutí, vzájemnosti a nevzájemnosti. Spolupráce v oblasti vysokého a středního školství, literatury, kultury, umění, vědeckého výzkumu aj. se rozvíjela na základě nově uzavřených politických smluv a státních kulturních dohod. Byly podepsány smlouvy o přímé spolupráci mezi vysokými školami, tvůrčími uměleckými svazy, knihovnami, divadly apod.

V dějinách vzájemných kulturních styků mezi českým, slovenským, slovinským, charvátským a srbským národem patří poválečné pětáctýřicetiletí k nejbohatším, nejplodnějším a tudíž k nejpřínosnějším obdobím. V letech 1945–1980 například vyšlo z literatur národů a národností Jugoslávie celkem 449 českých nebo slovenských překladů. To bylo nejvíce přeložených knih jugoslávských autorů na světě.

7. Obecně můžeme říci, že se značně početná meziválečná generace překladatelů ze slovinštiny i z ostatních jihoslovanských jazyků, hlavně z charvátštiny a srbsštiny, např. Bohuš Vybíral (1887–1951), Oton Berkopce (1906–1988), Vojtěch Měrka, O. F. Babler (1901–1984), Jan Hudec (1856–1940), Rajmund Habřina (1907–1960), Jan Karel Strakatý, Josef Páta (1886–1942), Antoř Horsák, Jan Čarek (1898–1966) a někteří další překladatelé, v poválečných desetiletích ještě více početně rozrostla. K těm meziválečným překladatelům, kteří pokračovali ve své překladatelské a popularizačnické činnosti také po roce 1945, přibyli mladí adepti překladatelství, převážně nebo výlučně absolventi slavistických (jugoslavistických) disciplin na Univerzitě Karlově v Praze a na Masarykově univerzitě v Brně. Někteří byli a jsou bezprostředními žáky nebo nepřímými odchovanci Otona Berkopce. Všichni nebo převážná většina z nich s Otonem Berkopcem úzce spolupracovala a verše překládala na základě jeho podstročnicků (doslovných překladů) a za jazykové spolupráce s ním. Překlady ze slovinské literatury jsou velmi kvalitní právě proto, že se překladatelé s Otonem Berkopcem radili a že on překlady často revidoval, opravoval a upravoval. Obvykle je opatřoval úvodem nebo doslovem, cennými informacemi o autorovi i poznámkovým aparátem.
8. Domnívám se, že je načase vytvořit brněnsko-pražský nebo pražsko-brněnský tým odborníků, který by sestavil heslář všech dosavadních překladatelů

ze slovinštiny a z ostatních balkánských slovanských jazyků do češtiny (slovenštiny) a který by přistoupil ke zpracování bio-bibliografických medailonů. Dobrou přípravou by k tomu mohly být mj. bakalářské a magisterské diplomové práce pražských a brněnských absolventů jihoslovanské filologie a balkanistiky, které by se cíleně a koordinovaně zadávaly studentům pražské a brněnské slavistiky. Zpracovanou lexikografickou příručku by spolu s existujícími a nadále doplněnými soupisy překladů mohla vydat Společnost přátel jižních Slovanů nebo některé ze dvou slavistických pracovišť.

9. Naše dva slavistické ústavy, pražský a brněnský, by mohly iniciovat sestavení podobného pracovního kolektivu také na sesterských univerzitách v Lublani, Záhřebu, Skopji, v Bělehradě a v Sofii. Ten by mohl zpracovat obdobný lexikon bulharských, chorvátských, slovinských, srbských a makedonských překladatelů z české (slovenské) literatury a sestavit soupis jejich dosud vydaných překladů. Oba pracovní týmy by mohly (a měly) dokonce úzce spolupracovat a v rámci podávaných grantů eventuálně společně hledat finanční zdroje.
10. Od počátku studijního roku 1993/94 bylo na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně zahájeno v dějinách českého (slovenského) vysokého školství vůbec poprvé magisterské studium makedonistiky a o dva roky později (od studijního roku 1995/96) také magisterské studium slovenistiky. Zároveň probíhalo podobné studium uvedených oborů také na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze. Takže letos slavíme na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně 10. výročí od zavedení diplomového (tj. magisterského) studia slovenistiky a od kompletnosti všech jihoslovanských oborů, k nimž před několika lety přibyl rovněž obor balkanistika. K úkolům, které případnou této mladé generaci slavistů, bude bezesporu patřit také např. zpracování Berkopcova díla.

Podle mého názoru lze jednotlivé složky jeho díla zpracovat, odborně zhodnotit a správně zařadit do dějin české a slovinské kultury i do dějin česko-slovensko-slovinských a česko-slovensko-jihoslovanských kulturních styků. Vycházím přitom z osnovy, kterou ve své bibliografii Berkopcova díla podal Jaroslav Pánek.⁵ Podle mého názoru je třeba:

1. Zhodnotit Berkopcovy převážně časopisecky publikované básnické a nepříliš početné prozaické pokusy i cestopisné črty a dojmy, zjistit v nich autorovo tvůrčí nadšení a nadání a také inspirační zdroje a přisoudit jim patřičné místo v jeho celkové umělecké a odborné činnosti. Jak upozornil J. Pánek, některé z jeho literárních pokusů jsou umělecky hodnotné, patří k „*umlčeným svědectvím světových básníků*“ a dočkaly se také českého překladu.⁶ Ty proto mají své místo v dějinách slovinské literatury.

⁵ Pánek, J.: Dr. Oton Berkopec. Življenje in delo. Bibliografija za leta 1926–1975, Novo Mesto 1976.

⁶ Pánek, J.: Tamtéž. Viz ještě Dorovský, I., Mainuš, P. (eds): Oton Berkopec a česko-slovinské kulturní styky, Brno-Boskovice 2006.

2. Při hodnocení Berkopcových překladů z češtiny do slovinštiny a ze slovinštiny do češtiny bude třeba mít na zřeteli tehdejší, tj. dobové teorie překladu a hodnotit je v dobovém kontextu, nikoli ze synchronního hlediska a soudobých názorů na překlad. Současně s tím budeme muset zhodnotit mj. také na základě archivních dokladů z osobní písemné pozůstalosti a ze soukromé korespondence Berkopcovu spolupráci jednak s českými, jednak se slovinštinými literárními tvůrci. Teprve pak dostaneme ucelenější obraz o kvalitě překladů, intenzitě a tematické šíři v poznávání slovinštině písemnictví a kultury, černohorské a chorvatské literatury i srbské a chorvatské lidové epické tvorby u nás a o jejich obrovském podílu a o zprostředkovatelském a tvůrčím podílu Otona Berkopce.
3. Součástí Berkopcovy dlouholeté překladatelské a propagátorské aktivity jsou osobní a písemné styky se slovinštinými literáty a překladateli z české a slovenské literatury do slovinštiny. Při hodnocení jejich podílu na rozvoji našich vzájemných kulturních styků budeme muset zvolit obdobný postup, jaký jsem uvedl v předcházejícím bodu.
4. Při hodnocení Berkopcovy více než půlstoleté odborné činnosti musíme vycházet z toho, že Oton Berkopec byl slavista, jenž sledoval odbornou i uměleckou slavistickou produkci a který se v různých časových obdobích orientoval na jednotlivé slovanské národní literatury.
5. Obraz Otona Berkopce slavisty by rozhodně nebyl úplný, kdybychom do hodnocení jeho díla nepojali jeho pedagogickou (lektorskou) činnost na Filozofické fakultě univerzity Karlovy v letech 1935–1939 a 1945–1951 a Berkopcovo působení na velvyslanectví Federativní lidové republiky Jugoslávie v Praze ve funkci kulturního atašé. Přispěl tak nejen k udržení a dalšímu rozvoji slovenistiky u nás, nýbrž také k rozvoji vzájemných československo-jugoslávských kulturních, hospodářských a politických styků na odlišných společensko-politických principech.

(Upravený text referátu, který autor přednesl na vědecké konferenci Oton Berkopec a česko-slovinštině kulturní styky, kterou k 100. výročí narození Otona Berkopce uspořádala dne 6. prosince 2006 v Brně Společnost přátel jižních Slovanů v České republice a Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.)